

BENCE ERIKA

Megújuló verskörök

Bogdán József költészetéről

Csak első pillantásra tűnhet úgy, hogy Bogdán József (1956) vajdasági költő életműve az 1989-es *Ablakok* című verseskötetétől *A szavak néha kövek* (2016) megjelenéséig, azt követően pedig a *Még utoljára* című, kiadás előtt álló verses életrajzáig terjedően alakult. Ezt az utat – látná bele a felületesen rávetülő tekintet – lineárisan haladó alakulásként képzelhetjük el, amely az élmény (legyen az világértési tapasztalat: szülőföld-, szerelem- vagy identitásélmény) reflektálódásával vette kezdetét; tematizálódásának, kifejtésének, jelentéssé alakításának eljárásain és mozzanatain át egyéni versnyelvvé, Bogdán József-i poétikává lényegülésének irodalmi/költészeti teljesítményéig követhetjük nyomon. Pedig nem ilyen egyértelmű és egyenes vonalú alakulások figyelhetők meg az életmű kiteljesedésében.

Bogdán költészetének létrejöttében inkább a ciklikusság, a körkörösség játszik közre, folyton megjelenő, újraíródó, variálódó és új kontextusba helyeződő motívumok és témák szervezik költészetét; legkorábbi, pályaindító versei is feltűnnek, sőt, ciklust hoznak létre több évtizeddel később napvilágot látott versesköteteiben. Például: 1992-es, *Billegések* című, sorrendben második kötetének *Zilált papi ima* című cikluskezdő verse szerepel a *Fohász a déli végeken* (2006) címmel megjelent könyvében, majd 2013-as könyvének címadó versévé lett; az *Ablakok* (1989-es, első kötetének címe is, de más szövegösszefüggésekben is megjelenik), a már említett *Billegések*, de a *Fohász a déli végeken* is ilyen vers; a *Szedér indája* több kötetében is szerepel, majd 1998-ban ezzel a címmel jelent meg gyermekverseket közlő könyve. Számos más költeménye (*Isten ékszerai*, *Nagyjából megvagyunk*, *Csótány és reverendagomb*, *Anyám*, *Magyarország* stb.) is folyamatos mozgásban van az életművön belül.

2004-ben megjelent és a Kosztolányi család hagyatékának egy – papi tevékenysége során reá testálódott – részét feldolgozó és közlő, illetve az élményből táplálkozó szövegeit, jegyzeteit tartalmazó kötetének (*A Kosztolányi család közelében*) *Ádám, hol vagy?* című fejezete (és azonos című verse) *Bíborbogár* (2011, 2013) címmel válogatott gyermekverseket tartalmazó könyvében is fejezetet alkot. Ugyanez jellemző lírai prózájára, rövidtörténeteire: *A Levél édesanyámnak* (*Másnap*, 2011) című szöveg több fragmentuma, illetve *A szavak néha kövek* című könyvének számos verse és prózatörredéke jelenik meg benne, szervesül lírai, verses életrajzzá *Még utoljára* című, *Életrajzi versek* alcímmel ellátott – az esszé írásának pillanatában még kéziratossá – alkotásában. Az elmondottak fényében nyilvánvaló, hogy Bogdán József költészetének több mint három évtizedet átfogó alakulása igen összetett és nehezen követhető mozgásokat mutat. Emellett az újrakontextualizálás folyamatos igényét jelzi versírásának alakulásában az is, hogy legtöbbször válogatott (vagy mint a legutóbbi kéziratban: összegyűjtött) és nem kizárólagosan (illetve csak kisebb részben) új verseket tartalmazó könyvei jelennek meg.

A „PAPKÖLTŐ”

Bogdán József költészetének legmarkánsabb vonását papi hivatásában jelöli meg, máig – tizennégy önálló verseskötetének megjelenését követően is – „papköltő”-ként tartja számon a recepció¹ annak ellenére, hogy elmélyültebb értelmezői² már első két könyvének, az *Abalakok* (1989) és a *Billegések* (1992) megjelenését követően felismerték, papi hivatása, az „én egy szürke falusi pap vagyok” (*Én egy szürke...*) és az „én lenni pap” (*Lenni szárnyatlan*) létállapot- és önmeghatározás csak egyike a lírai perspektívát és beszédmódot alakító élethelyzeteknek, illetve élményrálátási pozícióknak költészetében; épp annyira fontos, sőt még fontosabb jelentésalkotó élmény opusában édesanyja halála, fél- majd teljes árvasága, a szegénység és a szeretetlenség (sőt a bántalmazásnak való kiszolgáltat-

tatottság) állapotából következő, illetve a vele összefüggő traumatikus gyermekkor-élmény. Mi több, jelenkori lírája, az *életrajzi versek* központi versalkotó motívuma a cigány származás és a belőle következő frusztráció felvállalása, illetve tematizálása: „Most hogy már öregszem egyre inkább / Kiszépül arcomra cigányságom...” – noha lírai töredékek (*Cigány Matyi, Még egyszer nagyapámról...*, *Haláltánc* stb.) formájában már *A szavak néha kövek* című kötetében jelen van – de akkor még nem programszerűen – az élmény.

A „papköltő versírása” mint értelmezési modell létjogosultságának vizsgálata kapcsán két kérdést érdemes feltenni, és utánanézni a lehetséges válaszoknak. Egyrészt: van-e a vajdasági magyar kortárs irodalomban analóg példa, tehát „tanárköltő”, „színészköltő”, „festőköltő”, „zenészköltő” stb. meghatározás, másrészt – és ez a szélesebb rálátási szempont –: reflektálódik-e, értelmezi-e a „papköltő” léthelyzetét a Bogdán József-i verspoétika valamely eljárás révén/mentén?

Az első kérdésre több emblemikus opus lehet a releváns ellenpélda. Ezekből kettőt emelnék ki. Ladik Katalin (1942) ismert színésznő, aki jelentős költői opusszal rendelkezik, mi több, számos megjelenése, fellépése, előadása (performanszok, happeningek, akciók) során jelenítette meg költői világértését és tapasztalatait, tette láthatóvá és cselekvéssé verseit. Nevének és életművének affiliációja: „költő, színésznő” (JUMIL, VMIL), „költő, performer, színésznő” (Wikipédia). Fenyvesi Ottó (1954) költő, szerkesztő, képzőművész – áll a különböző lexikonszócikkek elején, miközben költészetét teljes mértékben áthatják zenei elemek, reflexiók, parafrázisok, s az is ismert tény, hogy a múlt század utolsó két évtizedében az Újvidéki Rádió zenei szerkesztője volt. Ugyanakkor egyik jelentős opus recepciójában sem él a „színészköltő” vagy a „zenészköltő” megnevezés, hanem az említett reflektáltságokat mint poétikai eljárásokat, kifejezésmódokat értelmezi a kritika.³

A papköltőként való önértelmezés lírai attitűdje – Istenről és a hitről szóló versei sem okvetlenül ezt a jelentést mutatják fel – két verseskötete, a *Fohász a déli végeken* és a *Zilált papi imák* (2013) lapjain, címbeli argumentációval jelenik meg – látszólag – teljesen egyértelműen. Azonban a „fohász” és a „papi ima” itt is, mint számos más költői opusban – például Kölcsey Ferenc (1790–1838), Ady Endre (1877–1919), Nagy László (1825–1978), sőt, a vajdasági Németh István (1930–2019) novellisztikájában; leginkább *Ima Tündérlakért* (2000) című kötetében –, műfaji regiszterre vagy poétikai beszédmódra vonatkozó utalás, s nem a személyes léthelyzet, illetve a hivatással való azonosulás tematizációja, miként a *Fohász a déli végeken* című (számos kötetében felbukkanó) költeménye is a térségben élő ember életérzésének általános érvényű kifejeződése; mint a himnikus beszédben, sőt egészen konkrétan Kölcsey Ferenc *Hymnus* című költeményében: panasz („tapos a hatalom”) és könyörgés/fohász Istenhez sorsunk jobbrafordulása érdekében: „Mennyei Atyánk, te vagy a végtelen, / Derűdet hintsd szét a déli végeken. / Új évezred van, adj nekünk új szívet / El ne merüljön végleg – e kis sziget.” Ugyanez a vers egy jelöletlen utalással („Fennakad a szó...”) és egy jelölt idézettel („Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?”) reflektál saját költészeti hagyományára. A „sírní” főnévi igenév hangsúlyos helyzetbe tétele akár még (az Ady-féle palimpszeszt, a *Sírni, sírni, sírni* közvetítésével) Kölcsey *Elfojtódás* című versére is visszautal. A harmadik versszak Szent Istvánt megszólító kezdő sora pedig egyértelműen az *Ah, hol vagy, magyarok tündöklő csillaga...* című egyházi himnusz parafrázisa.

Valójában a papi hivatás mint életforma és lírai attitűd a – szintén több verseskötetben napvilágot látott – *Csótány és reverendagomb* című ciklusának versein kívül szinte alig tematizálódik, mi több, még ezekben is gyakran a profán és az ironia képei és hangjai felé lendül ki a versbeszéd. A Domonkos István (1940) *Kormányeltörésben* című költeményének beszédmódjára ráíródó *Lenni szárnyatlan* című versében az „én, lenni pap misézni sok falu” létállapot-meghatározással indítja a lírai én vallomását, de már a második sor a keserű ironia („imazsámolyt oltárt enni a szű”), majd kissé sértett és enyhén indulatos önreflexió felé viszi el a versbeszédet: „én lenni nőtlen nem férfiatlan”. Komor játék és öngúny itatja át az *Én egy szürke...* kezdetű vallomásvers beszélőjének hangvételét, ahogy az első versszakban konkrétan meg is nevezi és a záró szakaszban meg is ismétli a „görbe tükör” felállításának, az önvizsgálat e módszerének groteszk helyzetét: „Én egy szürke falusi pap vagyok, / ha nem beszélek, akkor hallgatok. / Bőrömet cserzik apró miértek. / Tükörbe nézek. Vajon mit érek?”

A hét fragmentumból álló ciklusformáló vers, a *Csótány és reverendagomb* hét inkább szomorú, megalázó vagy keserédes pillanatát örökíti meg a papi hivatásnak, mintsem magasztosságát: egy halotti toron létrejött furcsa jelentésátrendeződést, amikor a halottasház válik az otthonosságérzet helyszínévé, a ház/haza fogalma pedig a „szépen bebútorozott siralomház” jelentését veszi fel: „[...]

az elhunyt felesége egy / kecses mozdulattal két kockacukrot pottyantott / feketembe miközben megajándékozott mosolyával / istenem ha már itt vagyok minek hazamenni / szépen bebútorozott siralomházamba minek hazamenni”; „a papok is csak emberek”, ismételteti a lírai beszélő egy hívő odavetett szavait „az év végi hálaadó / szentmisén mint egy pisis utálatos kisgyerek”, vagy a „maga nem is igazi pap”-féle minősítésen méltáztat el „nagyapókat / töviskoszorús hangulatát idézve”.

A *Zilált papi ima* – mint a *Hymnusban* – Istenhez intézett kérés, fohász, ugyanakkor a nemzeti közösség jövője helyett a személyes boldogságra apellálás profán kérését tartalmazza: „[...] mikor lesz boldog az életem?”

A TRAUMATIKUS GYERMEKKOR

A Forum Könyvkiadó gondozásában 2000-ben látott napvilágot az *Írók gyermekkorokról* (1993) című interjúkötet folytatása, a „*Boldog gyermekort idézek*”. *Vajdasági írók vallomásai*,⁴ amelyből a Bogdán Józseffel készült interjú nemcsak azért emelkedik ki, mert – a főcímmel ellentétben – kifejezetten traumatikus gyermekorról számol be, hanem mert vallomása – jellegéből kifolyólag – teljes mértékben elkerüli az életszakaszhoz fűződő nosztalgia rózsaszín szemüveges, helyenként mértéktelenül giccsessé formáló látásmódját.

Bogdán József – innen tudjuk meg, hogy születési nevén: Radu – négyévesen veszítette el édesanyját; a rossz körülmények és az akkor még jobbára gyógyíthatatlan gümőkór vitte el. A gyermekorról szóló vallomásában: „Édesapám kétszer-háromszor eljött Bogdánékhoz. Mi mindketten valami irracionális, értelmetlen gyűlöletet éreztünk iránta. Mert azt mondták róla, hogy nem törődött anyánkkal, és azért halt meg tüdőbajban.” „Bogdánék” a nevelőszülők voltak, akikhez a Vöröskeleszt jóvoltából kerültek hárman a testvérek közül (rajta kívül még Gizi nővére és Pista öccse), bátyja, Tibor az apánál maradt. Őt tizennégy évesen látja életében először; megrendítően jeges pillanat a találkozásuk, bizonyos értelemben még elretentőbb, mint a gyermekbántalmazásnak és a zaklatásnak azok a jelenetei, amelyeket idézett vallomása mellett néhány versében (például *A szavak néha kövek* darabjaiban, mint *Az a remegő kisfiú* vagy *Az első győzelem*, *A szavak néha kövek*, illetve a *Nevelőanyám megszépülése* című költemények) mond el a lírai beszélő, hogy *Még utoljára* című, említett és jelen pillanatban még kéziratban levő életrajzi verssorozatában elemi erővel törjön fel és öltön formát az élmény: olyan szinten nyers és megterhelő vallomások ezek, hogy a félszeg, a gátlásos vagy a prüd olvasó el is utasítja a versbeszédnek ezt a változatát.⁵

Különösen megrendítő vers *A szavak néha kövek* versciklusból *Az első győzelem* című:

*Nevelőanyám a rétesnek való tésztát nyújtotta
a gyúródeszkán, és a lelógó, fityegő részeket
ügyesen a mutatóujjára tekerte.
Élvezettel néztem zsonglórködését, akárha egy
Látványpékség bepárasodott kirakata előtt állnék.
Egyszer csak, hogy, hogy nem, felkapta a disznóólló nagykést,
és csúnya grimaszokat vágva hadonászni kezdett
vele tőlem fél centire: Cigány, cigány, dig, dig, dig,
ha jól lakik, megdöglök, pocok lyukba temetik, vasvillával
kergetik. Én a szemébe néztem hosszan és mélyen, és
akkor valami azt súgta nekem, hogy ez az ártatlan,
gyermeki tekintet visszahőkölteti, valamelyest lecsillapítja
az őrjöngő asszonyt. Lehajtotta fejét, nem tudta elviselni
tekintetem, valószínűleg édesanyám tekintetét látta
az enyémben, aki halála előtt egy perccel azt mondta neki:
Icám, kérlek, vigyázz nagyon a gyermekeimre!*

Ami a *Másnap* című, 2011-ben napvilágot látott, válogatott verseket tartalmazó kötetében vagy *A szavak néha kövek*ben torokszorongatóan megrendítő líra – így az előbbiben a *Levél édesanyámnak* című „verses próza” („A te szerető pap fiad: Józsi” írja alá a levelet, amely azonban az öt éves fiú szeretet-

éhségéről és gyötrelmeiről szól: „Anyu, én még soha nem írtam neked levelet, hisz te Istenhez költöz-tél még mielőtt megtanultam volna írni”); utóbbiban a vallomásversek mellett lírai prózatöredékei – az életrajzi versek ciklusban már tömör, visszafogott hangvételű, de épp e lefojtottságból és dísztelen-ségből következően súlyos – bár néma – vádbeszéd. Talán a két legmegrendítőbb részlet:

23.

*Nevelőanyám hajánál fogva forgatta Gizella nővéremet
Úgy hogy lábai nem érintették a földet repülő kis szentem
Csak nézni tudtalak de segíteni nem
Azután elment a rendőrségre áztatott vastag
Kötél várt rá meztelere vetköztette
Nevelőapám és a sámlira görbedt fenekét ütlegelte
Az ájulásig ne forogj Gizim ne forogj
Most már elmúltál hetvenéves nem forogsz a szabadkai
Vagy a becsei piacon Töröcsik Mari a nagy színész a kedvenced
Sem forgott ennyit nyugodj meg szívem Isten egyszer
Megállít mindenkit*

24.

*Apám nagy kurafi volt minden zentai nővel
Összeragadt anyám szegény ebbe is halt bele
Fojtogatta a súlyos tüdőbaj már a szennyes huzatú nagypárnát
Kezdte csócsálni a nagy fájdalomtól és csak mikor sorba jutott
Kapott vizet meg enni a Bolváriéknál kapott kvartélyt mostohán bántak vele
Már jócskán pap voltam amikor meglátogattam Bolvárinét a lakásán
Mi nem ismerünk semmiféle Dragicát kotródjon innen mi cigányokkal nem foglalkozunk
Amikor kifelé hátráltam felismertem a szobát ahol Dragica az édesanyám haláltusáját vívta
Bocsánat a zavarásért már itt sem vágycok mondtam a sírás előcsarnokában*

„Isten egyszer / Megállít mindenkit...” – hangzik a komor jóslat az életrajzi versek 23. darabjában. A gyermekkoráról szóló interjúból ismerjük a tényeket, illetve *Ott állok* című (a *Másnap* című kötetben megjelent) verse jeleníti meg ezt a „véget” előttünk: ennél elrettentőbb jelenetet nem sokszor festettek meg a metaforák káprázatosan színgazdag nyelvén a vajdasági magyar irodalomban: a nevelőanya, „[...] bogdán szül. püspök ilona / a kilencvenes évek kezdetén egy vasárnap délután / kirúgta maga aló a sámlit...”: a nyelve „kibelezett piros bokszesztyű”. A következő pillanatban már a felnőtt férfit, a papot látjuk, ahogy a magyarkanizsai udvar térbeliségéből kilép valamiféle elvont, örökre kimerevedett téridőbe:

[...]

*istenem azóta hány ember harapta el a nyelvét
horgostól dragašig és én még mindig ott állok abban
a magyarkanizsai udvarban mint egy félnótás és
halmozottan sérült virágaimat bámulom.*

A CIGÁNY KÖLTŐ

A szavak néha kövek megjelenéséig, vagyis 2016-ig Bogdán József költő egyetlen szót sem ejtett származásáról; a 2000-ben napvilágot látott interjúban sem beszél róla, sőt, még a nyilvánvaló mozzanatok fölött is átsiklik a beszélő tekintete: például amikor a nevelőszülők utcára teszik őket (mert nem fizet többet értük a Vöröskereszt), visszakerülve édesapjukhoz Nagybecskerekre, „vaskó, düledező putri” fogadja őket.

Az említett verseskötet *Chirikljan* című ciklusának verseiben – noha rá való utalások már a cím-adó fejezet vallomásaiban is felbukkannak – lávaszerűen tör fel az élmény. „Eddig titkoltam cigánysá-

gomat, / mint egy bebugyolált, gennyes lábfejet, / most meg mintha kérkednék veled, hogy / megsimogassanak, mielőtt végleg elmegyek” (*Titkoltam*). A „csiriklyan” cigány nyelven azt jelenti: *madarak*.

Az életrajzi versekben aztán – különböző versformák révén (az elégiától a lírai töredéken át a haikuig), illetve prózaversekben, valamint *A mi papunk című* lírai prózájában – újra mondja a történetet úgy, hogy most már nemcsak a „remegő kisfiú”, a pap vagy a közéleti költő beszél a versekben, hanem mindezek együtt, akit – a már nemcsak a cigány identitását, hanem a nyelvét is nyíltan vállaló – lírai beszélő testesít meg. A *Chirikljan* című versciklusban és a *Még utoljára* verseiben ugyanis cigány nyelvi elemek, szövegtöredékek, egész sorok, szövegrészek és versszakok jelennek meg a lírikus anyanyelvén, lováriul, amit tizennégy éves korában, a cigánytelepre visszatérve tanult újra.

A mi papunk című kötetzáró próza mutatja be a *Még utoljára* versciklusainak ihlető, életre hívó eseményét, az elhatározás pillanatát. A számkivetett, lenézett cigány nagyapa („Á, senki, csak a cigány Matyi...”) elhanyagolt sírja előtt, szeretteik nyughelyét gondozó asszonyok leplezik le a falu papját: ő a cigány Matyi unokája. Cigány, aki gyermekkorában a nélkülözés és a szeretetlenség állapotánál súlyosabb traumaként élte meg származását: hogy barna a bőre, hogy cigány a vére, lovári az anyanyelve. Legfontosabb fogadalma, hogy mindenáron eltitkolja cigányságát, célja és vágya pedig, hogy magyarrá váljon: s ez, úgy tűnik, eredményre vezető törekvés. Az első látványos sikert Arany János *A bajusz* című versének elszavalásával éri el, az egyetemes európai keresztény kultúrában való feloldódást (pontosabban: elrejtőzést) teológiai tanulmányai hozzák el számára. Asszimilációja sikerrel járt és teljes. Aztán a tordai temetőben, ebben az állapotban kerül szembe váratlanul és visszavonhatatlanul eredeti identitásával: az anyanyelvi kultúra visszaköveteli és veszi magának tékozló fiát.

„Most hogy már öregszem egyre inkább / Kiszépül arcomra cigányságom...” – az egyszerre fel-emelő és megrendítő váltás hangjai a lírai én magatartásában; a saját kultúrába való visszatérés, az anyanyelv visszavételének és egyenrangúsításának verspillanata, amikor a magyar nyelvű beszédet felváltja a cigány akcentus, majd a nyelv is a versben: *Temereo me*.

ANYÁM, MAGYARORSZÁG

A közéleti költő legismertebb verse a 2004-ben íródott *Anyám, Magyarország*, noha – az időközben már az eredeti politikai kontextusától⁶ is függetlenedett versnél – poétikai szempontból messzemenően tökéletesebb, esztétikailag teljesebb költemények (sőt, ciklusok) sora tematizálja és szólaltatja meg a térségi magyar közösség életérzését: etnikai és kulturális létének pusztulásképeit, leginkább a *Zilált papi imák* és *A szavak néha kövek* versciklusaiban – az utóbbiban, a *Fehértemplomi képeslapok* alcímet viselő kötetben, már az eltűnésen túl, olyan élethelyzetben, ahol az általa működtetett kulturális és nyelvi regisztereknek már nincs létező/éltető közege: a fehértemplomi szentmiséken üres padosorok előtt öt nyelven miséz a pap, a lírai beszélő. Így lesznek kötetzáró versei kettős értelmű haláltánc-asszociációk (az utolsó három közül az egyiknek konkrétan ez a címe: *Haláltánc*). Egyrészt a nemzeti közösség pusztulásának képeit vetítik elénk (az apát például szerb pap temeti), másrészt valamiféle feloldódás és megbocsátás is ez az apa személyét illetően: „Arra gondolok, hogy a teremtés és a pusztítás / ikertestvérek voltak apámban és talán bennem is” (*Apám és én*).

Mindeközben azonban továbbra is ő a „vajdasági Szilveszter”, a „Cigány Matyi unokája”, a Kosztolányi család (elsősorban: Kosztolányi Ádám) némely tárgyi hagyatékának „örököse” és – mint egy 21. századi Dayka Gábor (1769–1796) – szerelmes, sőt erotikus verseket író lírikus, amihez azért – hogy ne ismétlődhessék meg a 18. század végén élt költőelőd, a kitagadott pap körüli értetlenség – azt is hozzá kell tennünk (ami egyébként a líraértés egyik alapfeltétele), hogy a költeményekben elsődlegesen a *lírai én*, s nem a hús-vér költő beszél.

JEGYZETEK

¹ FEKETE J. József, *Nem csak Isten házában*. Bogdán József: *Fohász a déli végeken*, Agapé, Újvidék, 2006, <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/97/fekete22.html> (2022. április 8.); LENNERT Tímea, *Papköltő a déli végeken*, Irodalmi Jelen, 2012. június 3., <https://irodalmijelen.hu/05242013-1545/papkolto-deli-vegeken> (2022. április 13.)

² TOLDI Éva, *Ígéretes indulások*, Híd, 1989/5, 629–631.; Uő, *Közéleti és magánemberi élmények*, Híd, 1993/3, 179–180.

³ B[ENCE] E[rika], *Ladik Katalin: A parázna seprű – Bludna metla = Magyar irodalmi művek, 1956–2016*, MMA, 2021, 450–451.; Uő, *Folyamatos múlt és állandó jelen*, Litera.hu, 2022. április 9., <https://litera.hu/magazin/kritika/allando-mult-es-folyamatos-jelen.html> (2022. április 9.)

⁴ BORI Mária, MIHÁLYI Katalin, SZÁNTÓ Márta, „Boldog gyermekkort idézek”. *Vajdasági írók vallomásai*, Forum, Újvidék, 2000, 109–127.

⁵ A Családi Kör című zentai független hetilap irodalmi rovatában e sorok írója közölte a verssorozat több darabját. Számos elismerő és együttérző visszajelzés mellett felháborodott olvasói levél is érkezett a szerkesztőségbe, amelyben a levélíró tiltakozásának adott hangot a versek nyíltsága, durva hangvétele és a naturalisztikus leírások, képek miatt.

⁶ A 2004. december 5-i sikertelen népszavazás.

